

Kontinuiteta prisilnih migracij

Uvod

Sodobni svet še v veliki meri sloni na prisili, nasilju, izsiljevanjih in podobno. Divjajo vojne in agresorji niso kaznovani, ohranjajo ozemlja in nasilno pridobljen plen. Kriminal belih ovratnikov, zasnovan na različnih izsiljevanjih, ostaja nekaznovan. Policija preganja majhne nasilneže, veliki pa so prepuščeni počasnim sodbam zgodovine. S prisilnimi dejanji razumemo takšna ravnanja, s katerimi nosilci določene moči silijo druge, da ravnajo proti svoji svobodni volji, na način kot se od njih zahteva. Srečujemo se z oblikami prevlade, izkoriščanja, katerih cilji so v konfliktu s cilji prizadetih, ti pa so v takšna ravnanja prisiljeni zaradi fizične prisile ali psihične grožnje, s sredstvi zastraševanja, zvijač, mučenj in podobno. Prizadeti po psihičnih grožnjah, manipulacijah ali pritiskih neredko ravnajo, kot se od njih zahteva, da se izognejo hujšim alternativnim zagroženim kaznim (Fairchild 1962:45, Theodorson 1969:159).

Prisila je močno prisotna tudi pri migracijah in uveljavljen je izraz, ki govori o posebnem tipu prisilnih migracij. Iz klasičnih migracijskih teorij sledi, da moremo med migracije šteti le takšna gibanja, ki so zasnovana na relativno svobodni odločitvi o odhodu iz emigrantske družbe in o izboru imigrantske družbe, ker le pri relativno svobodni odločitvi morejo delovati dejavniki odbijanja in privlačenja, prisotni v emigrantski in imigrantski družbi (Mangalam 1968:1–18). Pri prisilnih migracijah dejavniki odbijanja iz emigrantske družbe prevladujejo nad dejavniki privlačenja v imigrantsko družbo, ki se pogosto sploh ne morejo upoštevati. Zaradi tega štejemo prisilne migracije kot poseben tip migracij, pri katerih niso prisotni vsi konstitutivni elementi migracij, saj se migracijske odločitve ne sprejemajo relativno prostovoljno, ob upoštevanju dejavnikov odbijanja in privlačenja v obeh družbah (Petersen 1961:345–355). Pri prisilnih migracijah torej individualne odločitve niso upoštevane, pač pa le strukturalne spremembe, zaradi tega so prisilni migranti označeni kot reaktivni, kamor se uvrščajo različni tipi beguncev, razseljenih oseb, politični preganjanci, izgnanci, brezdomci, žrtve vojne, etičnih konfliktov, ekoloških katastrof, diskriminacij, prisilni delavci itd. Seveda med proaktivnimi in reaktivnimi migracijami in prostovoljnimi ter prisilnimi ne moremo potegniti ostrih meja. Administrativni regulacijski državni ukrepi, predvsem imigrantskih držav, ki zasledujejo politične cilje, pa tudi ekonomske interese, omenjajo možnosti individualnih migracijskih odločitev (Richmond 1991) tudi pri proaktivnih, ekonomskih migrantih. Po drugi strani po mnogi posamezniki kljub izrazitim pritiskom zmeraj tudi ne bežijo, torej morejo tudi ob strukturalnih spremembah do neke mere delovati individualne odločitve. Sem sodijo kategorije predbeguncev in vsiljenih beguncev, ki sprejemajo zgodnejše odločitve za odhod ob grožnjah, pritiskih, nestrpnosti, ki govorijo, da bi mogli prerasti v nasilje in preganjanja (Mesić 1992:5).

Našo razpravo o kontinuiteti prisilnih migracij bomo osvetlili z dveh vidkov: prvi zadeva zgodovinsko kontinuiteto prisilnih migracij v sodobnosti, drugi pa se

* Dr. Peter Klinar, redni profesor na FDV.

osredotoča na tezo, da prisilne migracije trajajo neprekinjeno, ko se omejitve individualne svobode prenašajo iz ene v drugo fazo, kar je vidno pri beguncih in drugih prisilnih imigrantih, ki so prisiljeni zapustiti svoje izvirne družbe, v državi zatočišča bivajo v taboriščih, ki jih opredeljujemo kot totalne institucije, po prihodu v druge družbe pa jih prizadevajo številne administrativne omejitve, ki jim omejujejo njihovo svobodo in jim onemogočajo, da bi se vključevali v novo družbo na način, kakršen je uveljavljen za prostovoljne (ekonomske) imigrante.

Prisilne migracije in civilizacijski razvoj

Zgodovina prisilnih migracij sega več tisočletij nazaj. V starem veku so Egipčani, Hediti, Sirci, Babilonci, Perzijci, Grki, Rimljani, Kitajci ipd. uveljavljali množične deportacije (prisilne pregone) različnih etničnosti. Gre za arhaični migracijski obrazec prisilnega preseljevanja podjarmljenih etničnosti, njihovega zasužnjevanja po prenehanju pobijanja vojaških ujetnikov (Heršak 1992).

Množične prisilne migracije etničnih, rasnih in religiozних skupin se nadaljujejo v tem tisočletju. Spodbujajo jih vojaški spopadi, imperialistična osvajanja, razbijanja homogenih etničnosti in procesi prisilnih asimilacij. Nastajanja ekstremnih diktatur, razpadanja imperijev, revolucionarne spremembe sprožajo nove množične prisilne migracije (Mesić 1992:2–5). Prihaja tudi do prisilnih intraetničnih migracij zaradi ideoloških političnih razlogov.

Begunci, deportiranci, razseljene osebe, interniranci, pregnjanci, brezdomci, dezertjerji ipd. pričajo o trajnem političnem nasilju, ki določa množične neprostovoljne mednarodne migracijske tokove. Če razumemo civilizacijo predvsem kot omejevanje nasilja in širjenje humanosti, potem moramo ugotoviti, da glede na obseg in načine prisilnih migracij ne moremo govoriti o nikakršnem civilizacijskem razvoju. Zdi se, da so procesi modernizacije obšli pomemben tok mednarodnih migracij, ki kar tisočletja ohranjajo svojo prisilno naravo. Procesí racionalizacije, svobode individualnega odločanja, uveljavljanja družboslovnih-humanističnih znatnosti ne uspejo prevladati nad neracionalnim in nagonским ravnanjem. Vojne na Balkanu in spremembe političnih režimov na tem prostoru ter na njegovem obrobju kažejo na trajni obstoj konfliktov na tem področju in na množično nasilje, ki se pojavlja v krajših zaporedjih in nenehno povzroča množične prisilne migracije.

Pogled na prisilne migracije s področij nekdanje Jugoslavije pokaže, da zanje velja večina temeljnih razlogov, ki spodbujajo množično begunstvo v sodobnem svetu. V Hrvaški in BiH se srečujemo z zunanjo vojaško agresijo, pa tudi z elementi nasilnih etničnih konfliktov med avtohtonimi prebivalci, ki kažejo na znake notranjih nasilnih oboroženih spopadov. Na teh področjih prihaja do nasilja nad civilnim prebivalstvom, do kršenja temeljnih človekovih pravic, do grobega diskriminiranja etničnosti kakor tudi do genocidnih ravnanj. Prebivalstvo doživlja lakoto, živi nezaščiten pred mrzom in drugimi vremenskimi razmerami, širijo se različne bolezni ipd. (Reybet – Degat 1993).

Zdi se, da se bo prihodnji razvoj družb ocenjeval predvsem v njihovem napredovanju glede na prej obrazložene civilizacijske dosežke. Prihodnji razvoj razvitega sveta ne more biti več toliko usmerjen v neomejeni materialni razvoj, kateremu se kažejo naravne, ekološke meje, usmerjati se bo moral predvsem v humanejše, svobodnejše in solidarnnejše medčloveške odnose, na čemer že temeljijo obsežna sodobna prizadevanja za uveljavitev človeških pravic. Brez omejevanja vseh vrst nasilja, prisile ni prihodnjega civilizacijskega razvoja.

Sloveniji kot majhni družbi z omejeno močjo ni dano, da bi postala agresivna država, ki bi sprožala prisilne migracije. Vendar pa kljub temu ne more biti povsem izvzeta iz možnosti spodbujanj prisilnih migracij. V njenem okviru razpada relativna etnična homogenost z množičnimi ekonomskimi imigracijami in begunci z drugih področij nekdanje Jugoslavije, njena zemljepisna lega na robu nasilnega Balkana in na meji razvite Evrope, ji nalaga imperativ civilizacijskega razvoja kot načina ločevanja ob Balkana in vključevanja v Evropo. Če se bodo v Sloveniji sprožile oblike vsiljenih remigracij, prisilnih ravnanj zoper imigrante in begunce, z omejevanjem njihovih pravic, potem bo zaostala pri svojih vključevanjih v Evropo, v okviru katerih bi mogli civilizacijski razvojni načini igrati pomembno vlogo in celo pomeniti s svojo izvornostjo prispevek pri omejevanju prisile in nasilja na mednarodni ravni.

Begunska taborišča – totalne institucije

Poseben problem prisilnih migracij so begunska taborišča ali zbirni centri in koncentracijska taborišča, kamor se zatečejo pregnanci, begunci, ali kamor so prisiljeno nagnane žrtve vojne, etničnih čiščenj, ideoloških preganjanj. Med aktualnega sociološkega raziskovalca institucij, ki izrazito omenjajo v svojih okvirih individualno svobodo, štejemo E. Goffmana. Uvršča se v interakcioniste, ki se ne ukvarjajo z izvori odklonskih ravnanj, med katere moremo nedvomno prištevati tudi prisilne migracije, ampak z vplivom takšnih hierarhičnih omejevalnih institucij na spremembo v identiteti »varovancev« teh institucij (Haralambos 1980:419, 420). Prisilni imigranti, ki se znajdejo v begunskih taboriščih, so etiketirani in stigmatizirani kot deprivilegirani. Prisilna ravnanja, katerih žrtve so bili z doživetimi preganjanji v svoji izvorni družbi, do katerih je prišlo brez njihove krivde, jim v okolju taboriščnega zatočišča dajejo pečat deprivilegiranosti. Moremo reči, da odkloni, ki pripeljejo begunce v taborišča v tujih okoljih, odpirajo tudi možnosti, da begunci sami zaidejo v odklonskost ravnanja.

Begunska taborišča moremo nedvomno šteti med totalne institucije, kjer begunci skupaj na isti način preživljajo svoje življenje, pri tem pa so ločeni od širše družbe in ožjih okolij, kjer so taborišča. Elementi totalnosti so v begunskih taboriščih prisotni v različnem obsegu. V nadaljevanju bomo poskušali ugotoviti tista dogajanja in postopke, ki utrjujejo totalni značaj begunskih taborišč.

Med bistvenimi značilnostmi totalnih institucij, ki veljajo tudi za begunska taborišča, je treba omeniti, da gre za hierarhično organizirane ustanove, zgrajene na prisili, ki prizadevajo individualnost oseb (beguncev), jih nenehno ponižujejo in vplivajo na njihovo identiteto. V okvirih taborišč begunci bivajo in opravljajo svoja vsakodnevna – tudi delovna opravila (prave delovne zaposlitvene možnosti so omejene ali neobstoječe). Že neločevanje prostora bivanja in dela, ki je uveljavljeno v modernih družbah, kaže na problematično zasnovo totalnih institucij, kjer je zaradi tega več spodbud za razširjanje notranjih konfliktov, pa tudi za odklonska ravnanja. Begunci nimajo možnosti kot drugi, da se zatečejo pred neprijetnostmi poklicnih in drugih konfliktov v družinski ali sosedski, bivalni prostor, ki jim predstavlja nekakšno dekompresijsko komoro. Ob tem je treba še reči, da normalne življenjske razmere omogočajo poleg delovnih in bivalnih okolij, da se posamezniki vključujejo v različne interesne, prostočasne dejavnosti zunaj prvih dveh okolij, kar jim daje svobodo odločanja in razbremenjuje od poklicne in bivalne monotonije in napetosti. »Taboriščnikom« to ni omogočeno in v totalnih ustano-

vah potekajo vse dejavnosti v velikih skupinah, neindividualizirano, največkrat na isti način in hkrati. Vodenje dejavnosti v totalnih institucijah pomeni obstoj hierarhične birokratske organizacije, ki podrobno določa vsa ravnanja in opravila »oskrbovancev«. Taboriščniki so povsem podrejeni vodstvu, medsebojne komunikacije so enosmerne, informacije nadzorovane, odnosi formalni, z vidnimi obeležji socialne distance. Dejavnosti so določene in načrtovane ter podrejene temeljnemu cilju totalne institucije, da begunci preživijo in ne povzročajo prevelikih problemov, nemirov v javnosti, konfliktov z avtohtonim prebivalstvom ter mednarodnih zapletov. Že beseda totalna institucija pove, da begunska taborišča ne dopuščajo zasebnosti, zato ni možnosti, pa tudi taboriščna organiziranost to preprečuje, saj velike nagnetene množice na majhnem bivalnem prostoru ni mogoče obvladati z upoštevanjem raznovrstnih individualnih interesov.

Med bistvene značilnosti totalnih institucij, ki jih apliciramo na begunska taborišča, sodijo tudi rutinski postopki, ki zadevajo dogajanja v taborišču od sprejema naprej. Vsa ta mehanična ravnanja omejujejo individualnost prizadetih, ki v skrajnih primerih postajajo uniformirane »številke«. Urnik življenja in delovanja v taboriščih razporeja čas in opravila, v prostem času pa je le malo možnosti za njegovo koristno izkoriščanje, skladno z individualnimi interesi beguncev, kar ustvarja razmere za njihovo apatijo. Zahteva se prisotnost pri skupnih opravilih in ta so nadzorovana in sankcionirana. Razpored dejavnosti po strogem urniku določa vodstvo, ki hkrati tudi skrbi za selekcionirano informiranje. Čim bolj so begunci omejeni od participiranja pri določanju urnika njihovih opravil in načinov opravljanja teh, tem bolj dobivajo begunska taborišča naravo totalnih institucij. Totalnejšo naravo pridobivajo begunska taborišča predvsem z intenzivnejšim omejevanjem zasebnosti in individualnosti znotraj njih in s povečevanjem stopnje njihove zaprtosti in ločenosti od širšega in lokalnega socialnega okolja. V ta kontekst sodijo tudi stopnje omejitev izhodov beguncev iz taborišč in povezovanje izdaje dovoljenj za izhode s pozitivnimi ali negativnimi sankcijami. Vsi postopki v taboriščih, ki prizadevajo človeško dostojanstvo beguncev, poglobljajo njihovo družbeno izkoreninjenost in odtujenost, utrjujejo naravo begunskih taborišč kot problematičnih totalnih institucij. Posplošeno je mogoče trditi, da izrazita hierarhična organiziranost taborišč, podkrepljena s prisilo, ki vpliva na identiteto beguncev in prizadeva njihovo individualnost, svobodo in interese, kaže na prevladujoče elemente totalnih institucij.

Begunska taborišča so izvor zunanjih konfliktov z lokalnim okoljem avtohtonega prebivalstva, ki se čuti kulturno ogroženo zaradi bližine velike koncentriranosti beguncev z različno kulturo, pa tudi socialno ogroženo zaradi domnevnih pričakovanih odklonskih ravnanj beguncev, zmanjševanja zaposlitvenih dejavnosti zaradi morebitnih vključenosti beguncev v okoliška javna dela, zaradi ekološkega onesnaževanja ipd. Pri lokalnem prebivalstvu so le manj prisotne pozitivne spodbude zaradi prisotnosti begunskih taborišč, ki morejo postati področja novih zaposlitvenih možnosti, razširjanja proizvodnih in storitvenih dejavnosti. Ob prevladovanju konfliktnih razmerij begunskih taborišč z lokalnim avtohtonim prebivalstvom nad razširjanjem pričakovanih o koristnosti bližnjih lokacij taborišč za lokalno prebivalstvo se povečujejo možnosti za uveljavljanje značilnosti begunskih taborišč kot totalnih institucij, saj ti konflikti krepijo hierarhijo s prisilo znotraj taborišč.

Za razmerja med lokalnim prebivalstvom in begunskimi taborišči v njihovem okolju so odvisna vodstva taborišč. Če taboriščna vodstva postopajo hierarhično naduto, kakor so navajeni v totalnih institucijah in ne komunicirajo z okoliškim

prebivalstvom, poglobljajo medsebojne konflikte. Probleme beguncev je treba predstaviti v realni luči kot pasivnih žrtev, ki potrebujejo pomoč, pri tem pa ne kaže pretiravati. S takšnim pristopom se ne omejujejo le konflikti med taborišči in okoljem, ampak tudi totalna narava begunskih taborišč.

Begunska taborišča štejejo tudi kot družbene prostore za širjenje notranjih konfliktov. Najprej je treba omeniti, da je socialna in etnična struktura beguncev izredno heterogena. To govori za obstoj demografske neskladnosti v taboriščih. V taboriščih srečujemo pripadnike različnih slojev, različne etničnosti, ideološko-političnih prepričanj ipd., ki so doživeli različne načine in vrste predhodnih socializacijskih procesov. V taboriščih se znajdejo begunci, ki so prestali različne vrste preganjanj, nasilja, vsiljenih ravnanj, ki so bili v različnih obdobjih prisiljeni bežati, ki imajo različne zasluge za razmere v njihovi izvorni družbi. V taboriščih srečujemo begunce, ki si strastno prizadevajo za svoje preživetje in preživetje svojih bližnjih, zaradi tega uveljavljajo različne strategije, ki zadevajo bivanje v taboriščih, vidne v njihovih odnosih do taboriščnega vodstva. Srečujemo se s priliznjenci, informatorji (ovaduhi), iskalci privilegijev, pa z uporniki, povzročitelji konfliktov.

Strategije beguncev glede reševanja njihovega položaja in prenehanja taboriščnega bivanja se tudi razlikujejo (od takojšnjega odhoda iz taborišča v normalne imigrantske razmere v državi zatočišča, do vztrajanja v taborišču, od odhoda v druge države, do vrnitve za vsako ceno domov ipd.).

Begunci v taboriščih se različno vedejo. So kategorije, ki se situacijsko uma- knejo v svoj fantazijski svet in pasivno, apatično prenašajo vsiljen, nov način življenja. Pojavljajo se kategorije beguncev, ki se nekako prilagodijo, in druge, ki se intenzivneje prilagajajo novim razmeram, sodelujejo z vodstvom in begunci ter hkrati spreminjajo svoje bistvo. Prisotne pa so tudi kategorije beguncev, ki so neuklonljivi pri ohranjanju svoje individualnosti in se ne prilagajajo strogemu taboriščnemu redu, do institucije se vedejo sovražno. Ti povzročajo dejanja, ki veljajo za disciplinske prekrške in z njimi izražajo svojo voljo in individualno obarvana početja. Neredko spodbujajo upore beguncev, dajejo pobude za manifestacijske demonstracije beguncev. Včasih stroge represalije pripravijo uporne posameznike do kratkotrajne, vendar pogosto le navidezne prilagoditve.

Ob naštetih strukturnih razlikah beguncev je treba še omeniti, da se v taboriš- čih kaže tudi demografska neskladnost: pogosto prevladujejo ženske, otroci in starejši, družinske skupnosti so razbite.

Omenjene strukturne razlike in demografska neskladja, osredotočena na majhnem taboriščnem prostoru, posebna psihična stanja beguncev s poudarjeno preobčutljivostjo, zbujejo raznovrstne medsebojne konflikte, kar vodi do represiv- nih ukrepov vodstva in do utrjevanja elementov totalnih institucij.

Škodljive posledice prevladujočih elementov totalnosti v begunskih taboriščih se kažejo ne le v uničevanju osebnosti beguncev, marveč tudi v težavah prilagaja- nja na drugačne razmere. Ni slučajno, da se begunci upirajo odhodu v druga taborišča, saj jim je totalni taboriščni sistem s »programiranim« življenjem zmanj- šal sposobnosti njihovega prilagajanja. Skladno s to ugotovitvijo se neredko tudi dogaja, da begunci občutijo tesnobo, strah in negotovost, ko se približuje čas njihovega odhoda iz taborišča. Zavedajo se svoje nesposobnosti prilagoditve na drugačne, normalnejše življenjske razmere. Zapišemo lahko tezo, da je omejeva- nje totalnosti begunskih taborišč odvisno od tega, koliko omogočajo, da begunci ne izgubijo svojih sposobnosti za samostojno življenje v normalnejših družbenih razmerah in da so sposobni čim hitreje otresti se stigmatizacije begunca taboriščni- ka.

Drugi vidik konfliktov v begunskih taboriščih so konflikti med begunci in taboriščnim osebjem ter vodstvom. Temeljni cilj vodstva s taboriščnim osebjem je zagotoviti učinkovitost ustanove, ki živi po pravilih taborišč, v katerem ni izrazitejših problemov in nezadovoljstva beguncev. V javnosti naj bi se gradila podoba o urejenosti ustanove, o njeni organizacijski učinkovitosti in humani usmerjenosti. Med vodstvom in begunci obstaja, kot smo že omenili, izraziti hierarhični odnos. Osebe taborišča je ne redko odtujeno od taboriščnikov, in to iz različnih razlogov. Če osebe kaže human, oseben odnos do prizadetih beguncev, potem takšna ravnanja, simpatiziranja z begunci lahko povzročijo prizadetost in trpljenje osebja. Po drugi strani pa begunci pomenijo osebju posameznike, ki jih je treba vključiti v delujoči sistem in jih procesirati preko sistema. Osebe se zaveda moči množice beguncev, ki se je boji in je oprezno pred morebitnim napadom posameznikov, ki lahko spodbudijo vsesplošne neredne in nemire.

Že smo omenili, da begunci neredko skušajo izražati svojo voljo in se na ta način upreti institucionalizirani totalni enotnosti, tako da kršijo dnevni red, pravila skupnega bivanja, s čimer si prislužijo disciplinske postopke in sprožijo konflikte med begunci in osebjem. Odkrivanja bistva tako zasnovanih dejanj beguncev so težavna, vendar bi njihovo razkrivanje pripomoglo k omejitvi konfliktov med begunci in vodstvom ter osebjem.

Ob prizadevanjih vodstev taborišč, da se v javnosti vzbudijo vtisi o urejenosti in učinkoviti organiziranosti teh ustanov, se organizirajo ogledi teh taborišč, obiskujejo jih različne delegacije ipd. Takšne prireditve vzbujajo konflikte med vodstvom in osebjem na eni ter begunci na drugi strani. Begunci so pred obiski pod pritiski brezhibne ureditve taborišča, opažajo napor vodstva, da problematične zadeve ne bi prodrle v javnost, kategorijam upornih in neprilagojenih taboriščnikov se onemogočajo stiki z delegacijami, novinarji ipd. Izgrajevanje nekakšnih Potemkinovih vasi iz begunskih taborišč je nesmiselno, je pa tudi izvor notranjih konfliktov v begunskih taboriščih.

Treba je še omeniti pomen moči vodstva taborišč in osebja pri razdeljevanju pomoči. Ti so zaključni člen v dolgi verigi zbiranja in delitve pomoči za begunce. Dajanje pomoči beguncem je zelo specifičen pojav, ker pri dajanju te pomoči ne gre za vzajemen odnos, ampak za humanost, moralne poteze, preprečevanja smrti in trpljenja. Begunci so namreč postavljeni v podrejen položaj in ne morejo ničesar ponuditi za podarjeno pomoč, niti v materialnem, niti v simbolnem smislu. Ker darila ni mogoče vračati, to prizadeva begunce.

Zaprosilo za pomoč beguncem zahtevajo vidnost beguncev, ki je najočitnejša v begunskih taboriščih. Zaradi tega države zatočišča pogosto raje vidijo begunce osredotočene v taboriščih, kot pa razpršene v okolju. Ustanavljanje segregiranih begunskih taborišč ne varuje le avtohtonega prebivalstva pred stiki (tudi konflikt-nimi) z begunci in ne omogoča le nadzora nad begunci, marveč tudi vidno ustanovo za zaprošanje mednarodne pomoči za begunce (Goffman 1968, Fozzard 1987, Voutira, Harrel-Bound 1992, Wertin 1992: 1–8).

Ob pridobivanju in delitvi pomoči se spletajo številni nesporazumi, sumničenja, nastajajo manipulacije in konflikti med dajalci pomoči in delivci le-te, med delivci (vodstvi taborišč) in begunci. Znani so primeri o prevelikih prijavah števila beguncev v taboriščih, da se pridobijo večji deleži pomoči, o zmanjševanju števila beguncev, da se razbremenijo darovalci pomoči, o pojavih korupcij, preprodajah dobrin pomoči, o nespoštovanju meril za delitev pomoči ipd.

Srečujemo tudi primere o neustrezni pomoči za begunce (neprimerna hrana, ki jo begunci iz etnično-kulturnih in religiozних razlogov zavračajo, pošiljke nepri-

mernih oblačil, zdravil, ki jim je potekel rok uporabnosti itd.). Omenjeni konflikti zaradi problematičnih načinov delitve pomoči in problematičnega sporočila o zaproseni pomoči opozarjajo na totalne institucionalne poteze begunskih taborišč, zaradi neobstoječega javnega nadzora in participacije beguncev pri postopkih, ki zadevajo zbiranje in predvsem delitve pomoči.

V zavesti beguncev v taboriščih, še posebej v zgodnejših obdobjih, se spopadeta dva svetova: domači svet, ki so ga morali nenadno zapustiti in institucionalizirani svet taborišča. V tem spopadu se pri beguncih porajajo primerjave med domačim in taboriščnim svetom in ni presenetljivo, da se jim svet taborišča kaže kot svet brez možnosti in smisla, pustega dolgočasje, zgubljanje časa, neprimerne življenja in nedejavnosti. Utrjevanje tega prepričanja pri beguncih je mogoče omiliti z dejavnostmi, samoorganiziranostjo ipd. beguncev, ker v nasprotnem primeru utrjene negativne predstave beguncev o taboriščih, zasidrajo pri njih podobe taborišč kot totalnih institucij.

Iz navajanja značilnosti, ki utrjujejo naravo begunskih taborišč kot totalnih institucij, moremo hkrati razbrati procese, ki omejujejo takšno usmeritev taborišč. Že povedanemu je treba še dodati, da so večja, osredotočena begunska taborišča zaledja za širjenje njihovih totalnih značilnosti. Hkrati so takšni koncentri tudi tarče napadov avtohtonih nacionalističnih ekstremistov. Zaradi tega je ustrežnejša politika držav zatočišča, da begunce naselijo v številnih manjših taboriščih, ki so razpršena po državi. S tem je skrb za begunce prenesena tudi na lokalne organe oblasti in človekoljubnih, nevladnih organizacij; olajšani so stiki med begunskimi taborišči in lokalnim avtohtonim prebivalstvom. Večja urbana središča so tako razbremenjena pred poplavo beguncev, ki povzročata nemir med avtohtonim prebivalstvom, zaradi česar tudi bližnja taborišča omejujejo svobodne izhode beguncev iz mestnih ali primestnih taborišč. Totalnost in prisilnost taborišč je mogoče zmanjševati z individualiziranimi odnosi do beguncev v manjših taboriščih, v katerih je več možnosti za omejevanje rutinskih postopkov, z vključevanjem beguncev v raznovrstne dejavnosti in z njihovo participacijo pri urejanju skupnih zadev.

V Sloveniji živijo begunci v številnih zbirnih centrih in nedvomno značilnosti totalnih institucij veljajo tudi za te centre. Trenutno ni slišati o kakšnih izrazitejših zunanjih konfliktih, ki bi zadevali odnose med begunci in avtohtonim prebivalstvom in notranjih konfliktih med begunci. Tisk pa poroča o notranjih konfliktih med vodstvi taborišč in begunci, do katerih prihaja v zvezi z življenjskimi razmerami beguncev, njihovimi preseljevanji iz manjših v večje zbirne centre, omejenimi izhodi iz centrov, delitvijo pomoči ipd. Hkrati se v zbirnih centrih odvijajo dejavnosti, ki spodbujajo dejavnosti beguncev in njihovo samoorganiziranost: skupna vsakodnevna opravila, kulturne, rekreacijske in druge dejavnosti, šolanje otrok.

V centre prihajajo prostovoljci, ki psihosocialno pomagajo beguncem, pomagajo pri organiziranju beguncev, njihovem svetovanju ipd. Tu delujejo tudi posamezniki v okviru programov javnih del. Aktiviranje beguncev in prodor prostovoljcev vanje štejem za načine, ki omejujejo totalitarno naravo zbirnih centrov. S podaljšanjem bivanja beguncev v centrih in z osredotočanjem beguncev v večjih zbirnih centrih, se utrjujejo možnosti, da begunski centri pridobivajo značilnosti totalnih institucij (Begunci v Sloveniji 1992: 66–97, 108–110, 125–129, 135–138).

Prisilne imigrante lahko doletijo tudi prisilni ukrepi še potem, ko so prestali nasilja odhoda iz izvorne družbe in prisile taborišč ter se deloma osvobodili statusa prisilnih imigrantov. Zgodovinski zgled, ki ga navajamo, je sicer poseben in sega v dogajanja po drugi svetovni vojni, hkrati pa opozarja na to, da se prisilni elementi migracij lahko pojavljajo v treh fazah: v času prisilnega odhoda iz izvorne družbe, prisilnega (taboriščnega) bivanja v drugi družbi (zatočišča ali izгона) in končno v obdobju omejeno prostovoljno izbrane tretje družbe, kjer doživljajo vmesne razmere med statusom prisilnih imigrantov in prostovoljnih ekonomskih imigrantov.

Po drugi svetovni vojni so prišli kot ekonomski imigranti v Veliko Britanijo nekdanji interniranci iz vzhodnoevropskih držav, ki so preživelci nacistična koncentracijska taborišča in se niso hoteli vrniti v svoje izvorne družbe zaradi komunističnih režimov v teh družbah. Imenovali so jih evropski prostovoljni delavci.

Zaposlili so se v Veliki Britaniji na temelju delovnih dovoljenj, ki so jih pridobili pod pogojem, da ni bilo za ta delovna mesta interesentov med avtohtonimi prebivalci. Tako so postali dihotomni migranti: ekonomski, ker so se individualno relativno prostovoljno odločili za zaposlovanje v Veliki Britaniji in s tem pridobili začasni status imigrantske delovne sile, na katero običajno delujejo pogoji trga delovne sile. Pri prostovoljnosti njihovih odločitev se je treba ustaviti. Če se niso mogli vrniti domov zaradi političnega režima, ki bi jih preganjal in če so bili selekcionirani izbrani med begunci in bezdomci, nekdanjimi interniranci, glede na fizični in zdravstveni standard ter nekatera moralna merila, je prostovoljnost njihovih odločitev izrazito omejena. Negativno selekcionirani so ostali v zbirnih taboriščih v Nemčiji in v Avstriji. Neustrezno rekrutirani so bili po preizkusni dobi zavrnjeni. Takšen način reševanja vprašanj prisilnih migrantov ne upošteva humanih načel, marveč le ekonomska in tudi po svoje govori o dihotomnosti te posebne kategorije imigrantov.

Ta posebna kategorija imigrantov pa je hkrati ohranila značilnosti prisilnih političnih imigrantov. Ni jim bilo dovoljeno, da bi brez dovoljenja svobodno menjavali delovna mesta, iskali alternativne delodajalce in se pojavljali na trgu delovne sile. V bistvu so imeli sklenjene najemne pogodbe za določena dela in določeno dobo, tako da jih lahko označimo kot nesvobodne pogodbene imigrante.

Elemente nesvobodnega dela je dopolnjevala tudi narava dela, ki ga je ta kategorija imigrantov opravljala (pomožna dela v kmetijstvu, gospodinjstvu, slabe delovne razmere in nizke mezde v industriji in rudarstvu). Kot tujcem so jim bile omejene številne pravice. Nesvobodna narava se je pri tej posebni kategoriji imigrantov kazala tudi v ohranitvi nekaterih značilnosti, ki sicer veljajo za politične prisilne migrante. Elemente prisilnosti so dopolnjevali elementi trajnosti bivanja v britanski družbi. Iz razlogov preganjanja se namreč niso mogli vrniti v svoje izvorne družbe.

Nesvobodne pogodbene imigrantske delavce – dihotomne kategorije, seveda niso ščitile mednarodne konvencije o beguncih, deležni pa tudi niso bili kot tujci konzularne zaščite svoje izvorne države.

»Evropske pogodbene delavce« v Veliki Britaniji so zadevali številni podobni problemi kot imigrantske delavce na Zahodu v zgodnjem obdobju njihovega prihoda v imigrantsko družbo. V glavnem so se mogli zaposliti kot nekvalificirani in priučeni delavci, vendar kot rečeno, le na delovnih mestih, za katera ni bilo interesentov med avtohtonimi delavci, živeli so osamljeno, neintegrirano življenje,

slabo so obvladali angleščino, politično so bili brez vpliva, podvrženi ksenofobiji in diskriminaciji.

Razmere te posebne kategorije imigrantov z znaki nesvobodnih, prisilnih imigrantov se ločujejo od običajnih ekonomskih imigrantov še po zaostrenosti odnosov z imigrantsko družbo. Sindikati so formalno sprejeli povojni način reševanja delovne sile s pomočjo kategorije »evropskih pogodbenih delavcev«, vendar so izrazito nasprotovali njihovi vertikalni mobilnosti in v bistvu niso zadovoljivo šteli njihovih pravic. Procesi vključevanja te posebne kategorije imigrantov v imigrantsko družbo so bili izjemno počasni in prepleteni s številnimi konflikti. Imigrantska družba jih je kulturno diferencirala. Razširjene so bile sodbe, da so pripadniki baltičskih držav še asimilabilni, kar pa v bistvu ne velja za pripadnike jugovzhodnih, britanski družbi tujih slovanskih etničnosti. Integracijo preko vsiljene asimilacije so zavirale bivalne razmere teh imigrantov, ki so prebivali v samskih domovih, getih, zaprtih segregatih, znotraj katerih je prihajalo med imigranti do medsebojnih etničnih konfliktov. Izbruhnili so tudi rasni konflikti med »pogodbenimi evropskimi delavci« in imigranti drugih ras kakor tudi med obravnavano posebno kategorijo imigrantov in avhtonimi. Med pripadniki te kategorije imigrantov so se utrjevali nacionalizem in težnje po ohranitvi lastne etnične identitete.

O zapletenih in zaostrenih problemih neprostoVOLJNIH pogodbenih delavcev pričajo nadpovprečni pojavi mentalnih problemov, ki so jih prizadevali in se neredko končali s samomori. Njihova emocionalnost je bila narušena in procesi depersonalizacije – značilni za prisilne migracije in bivanja v totalnih ustanovah, pogosto prisotni. Te ugotovitve govorijo za trditev, da poskusi delovanja človekoljubnih, prostovoljnih organizacij, usmerjenih v dajanje pomoči obravnavanim kategorijam imigrantov pri njihovem vključevanju v imigrantsko družbo, niso bili uspešni.

O zaostrenosti razmer »pogodbenih evropskih delavcev« v Veliki Britaniji govorijo tudi intervencije mednarodnih organizacij in vzhodnih socialističnih držav, ki so opozarjale (slednje iz političnih razlogov) na prisilne elemente in pojave izkoriščanja, ki prizadevajo te kategorije imigrantov.

Postopno je britanska vlada omilila zaposlitvene omejitve za kategorije »evropskih pogodbenih delavcev« in omogočila njihovo mobilnost, kar pa ni bistveno izboljšalo njihovega socialnoekonomskega položaja in pospešilo integracijskih procesov. Obravnavani zgled dihotomije ekonomskih in prisilnih političnih migrantov pri nesvobodnih pogodbenih evropskih delavcih v Veliki Britaniji kaže na to, da se prisilni imigranti prisilnih elementov ne morejo povsem osvoboditi niti v tretji fazi, ko so se rešili totalnosti taboriščnih institucij in se znašli v novi družbi zatočišča, ki so jo omejeno prostovoljno izbrali. Da niso bili pravi ekonomski migranti, govorijo omejena prostovoljnost individualnih odločitev s številnimi zaposlovalnimi omejitvami, ko se ne najdeta na trgu delovne sile enakopravni pogodbeni strani. Da pa ni šlo za tipične politične migrante, pa lahko sodimo, ker prisilni elementi niso bili povsem prisotni, ker so bile ob strukturalnih značilnostih deloma upoštevane tudi individualne odločitve. Ekonomske migracije so determinizirane s političnimi ukrepi in pri prisilnih političnih imigrantih se upoštevajo ekonomski vidiki zaposlitvenih potreb v imigrantski družbi. Gre za nesvobodne pogodbene imigrantske delavce, ki se niso otresli prisile političnih migrantov (Kay, Milles 1992).

Kategorije dihotomnih ekonomsko-političnih imigrantov, ki ohranjajo elemente prisilnih imigracij, se pojavljajo po našem mnenju predvsem v prehodnih obdobjih, po krizah, vojnah, ki jih spremljajo globlje strukturalne spremembe. Slovenija je v takšnih razmerah na robu območij vojaških spopadov z množico beguncev.

V Sloveniji je prisotna globoka ekonomska kriza z veliko brezposelnostjo in

odprlo se bo težavno vprašanje, kako reševati probleme beguncev, ki se ne bodo mogli vračati domov, ali oditi v druge države. Ker med njimi prevladujejo ženske in mladina, utegnejo biti še posebej zapleteni problemi njihovega zaposlovanja in aktiviranja.

V tem delu našega zapisa smo opozorili na nastajanje nekakšnih omejeno svobodnih pogodbenih imigrantskih delavcev ali na elemente prisile v procesih transformiranja prisilnih političnih imigrantov (beguncev) v prostovoljne trajnejše imigrante. Elementi prisile bi se mogli pojaviti tudi v slovenski družbi za kategorije trajnejših beguncev pri njihovem vključevanju v slovensko družbo ob njihovem prehajanju od začasnega begunskega proti trajnejšemu imigrantskemu statusu. Iz kritičnega prikaza kategorije nesvobodnih pogodbenih imigrantov sledi, da gre za problematično reševanje problemov prisilnih imigrantov, ki so bežali pred nasiljem in so prestali prisile totalnih taboriščnih institucij, potem pa so ponovno potisnjeni v vsiljena, nesvobodna imigrantska razmerja.

Sklep

Zgodovina migracij kaže na kontinuiteto prisilnih migracij, ki jih procesi modernizacije ne ustavljajo. Kategorije, ki jih prizadenejo prisilne migracije, se težko otresejo omejevanj njihove svobode. Prisila jih spremlja od pregona iz izvorne družbe preko bivanja v totalnih institucijah v državah preselitve do omejitev ob vključevanju v novo družbo v obdobju transformiranja iz prisilnega (begunskega) statusa v imigrantski status. Kontinuiteta prisilnih migracij ob drugih prisilah in nasilju v sodobnih družbah postavlja pod vprašaj razvoj civilizacije.

VIRI:

- Begunci v Sloveniji (1992): Zbornik razprav, Bled 4-6. november.
- H. P. Fairchild (1962): Dictionary of Sociology, Littlefield, Adams, New Jersey
- S. Fozzard (1987): The Closed Camps, as a Total Institution (razmnoženo)
- E. Goffman (1968): Asylums, Penguin Books, Harmondsworth
- Mc Haralambos (1980): Uvod u sociologiju, Globus, Zagreb
- B. Harrel-Bound E. Voutira, M. Leopold (1992): Counting the Refugees, Gofts, Givers, Patrons and Clients (razmnoženo)
- E. Heršak (1992): Najstariji primjeri razseljevanja (deportacije) stanovništva, Migracijske teme 2/92, str. 183-206
- D. Kay, R. Milles (1992): Refugees or Migrant Workers, Routledge, London
- J. Mangalam (1968): Human Migration, University of Kentucky Press, Lexington
- M. Mesic (1992): Hrvatske izbjeglice i prognanici, Institut za migracije in narodnosti, Zagreb
- W. Petersen (1961): A General Typology of Migration, v: S. Lipset idr.: Sociology, Prentice Hall, New York
- F. Reybet-Degat (1993): Refugees in the World/International Community Response to Refugee Problems, Begunci v Sloveniji, Ministrstvo za delo, družino in socialno varstvo R Slovenije, Ljubljana str. 27, 28.
- A. Richmond (1991): International Migration and Global Change, Conference on Migration, National University of Singapore, 7-9 februar
- G. Theodorson, ed (1969): A Modern Dictionary of Sociology T. Crowell Co., New York
- E. Voutira, B. Harrel - Bond (1992): In Search of the Locus of Trust, The Social World of the Refugee Camps, Workshop: Trust and the Refugee Experience, Bergen, Norway 11-12 June
- C. Werten (1992): Changes in Attitudes Toward Immigrant, Current Sweden, No 388, april